

Φιλαργυρία – czy jedyny korzeń wszelkiego zła? Analiza 1 Tm 6, 10a

Dominik Tomczyk

Chrześcijańska Akademia Teologiczna

dt@dominiktomczyk.com <https://orcid.org/0000-0003-0023-9153>

Przedmiotem artykułu jest analiza Pawłowego stwierdzenia: *ρίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία* z 1 Listu do Tymoteusza 6, 10a¹. Chcemy odpowiedzieć na podstawowe pytanie, czy miłość (do) pieniędzy (φιλαργυρία) jest rzeczywiście korzeniem wszelkiego zła.

Na początku przyjrzymy się pokrótce filozofii stoickiej i jej potencjalnemu wpływowi na Pawła (1). Następnie dokonamy analizy semantycznej przedmiotowego określenia (2). W oddzielnych częściach poddamy eksploracji znaczenie poszczególnych rzeczowników: „korzeń” (3), „wszelkie zło” (4) oraz „miłość pieniędzy” (5). Przeprowadzone analizy poszczególnych słów umożliwią nam właściwe zrozumienie omawianej frazy i odpowiedź na postawione w tytule artykułu pytanie, czy φιλαργυρία jest jedynym korzeniem wszelkiego zła.

1 Należy zasygnalizować, że problem autorstwa 1 Listu do Tymoteusza nie jest ostatecznie rozstrzygnięty, por. *Pierwszy i Drugi List do Tymoteusza. List do Tytusa*, wstęp, przekład z oryginału, komentarz S. Harężga, Częstochowa 2018, s. 34–53 (Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament, 14). W kwestii Corpus Paulinum zob. S. Mędała, *Ewangelia św. Pawła (wprowadzenie ogólne do listów św. Pawła)*, [w:] *Dzieje Apostolskie. Listy św. Pawła*, oprac. A. S. Jasiński, S. Mędała, G. Rafiński, W. Rakocy, H. Skoczylas, B. Widła, Warszawa 1997, s. 82–116 (Wprowadzenie w Myśl i Wezwanie Ksiąg Biblijnych, 9).

1. Paweł Apostoł a filozofia stoików

W 1 Tm 6, 6 i 2 Kor 9, 8 Paweł Apostoł posługuje się stoickim określeniem αὐτάρκεια, zaś w Flp 4, 11 spotykamy *hapax legomenon* w Nowym Testamencie, którym jest przymiotnik αὐτάρκης. Oba wyrażenia podkreślają ideę samowystarczalności związaną z nurtem filozofii stoików². Przez αὐτάρκεια rozumiano „doskonałą jakość życia, któremu nie potrzeba pomocy ani wsparcia”, „wystarczającą ilość środków do życia”, „umysł zadowolony ze swojego losu, usatysfakcjonowanie”³, a także „samowystarczalność” i „niezawisłość”⁴. W tradycji żydowskiej w Talmudzie również możemy spotkać podobne nauczanie. W księdze *Pirke Awot* czytamy:

A droga do Tory jest taka: kromka chleba z solą starczy ci za jedzenie, miarka wody – za picie, spać będziesz na gołej ziemi, życie będziesz miał pełne trosk, ty zaś będziesz się trudził Torą. Jeśli będziesz tak postępował, „osiągniesz szczęście i błogość”. Będziesz szczęśliwy na tym świecie i osiągniesz błogość na tamtym świecie⁵.

- 2 Być może Paweł nawiązuje tutaj do greckich filozofów, np. do Antystenesa. Oto fragment jego rozmowy z Sokratesem: „Prócz tego rzecz zupełnie to naturalna, że sprawiedliwszy jest człowiek, który poprzestaje na małym, od tego, który goni za bogactwem. Kto bowiem zadowolony jest ze swego, ten nie pożąda cudzego. Warto na to również zwrócić uwagę, że takie bogactwo czyni ludzi bardziej hojnymi” (*Uczta*, 4.42, [w:] Ksenofont, *Pisma Sokratyczne*, Warszawa 1967). Podobnie Filon z Aleksandrii uważa, że pragnienie pieniędzy jest źródłem, z którego wytryskują największe niegodziwości (*De Specialibus Legibus*, IV, 65). Używa on czasownika φιλοχρηματέω – „lubić pieniądze, być chciwym” (*Słownik grecko-polski*, pod red. Z. Abramowiczówny, t. 4, Warszawa 1965, s. 535). Diogenes w swoich *Żywotach i poglądach słynnych filozofów* uważał umiowanie pieniędzy (τὴν φιλαργυρίαν) za źródło wszelkiego zła. Diogenes Laertius, VI, 50.
- 3 J. Strong, *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, tł. A. Czwojdrak, Warszawa 2015, G841. Zob. J. H. Thayer, *A Greek-English lexicon of the New Testament being Grimm's Wilke's Clavis Novi Testamenti*, New York 1886, s. 84–85; F. E. Brenk, *Old Wineskins Recycled: Autarkeia in 1 Timothy 6:5–10*, „*Filologia Neotestamentaria*” 3 (1990), s. 39–51.
- 4 *Słownik grecko-polski*, pod red. Z. Abramowiczówny, t. 1, Warszawa 1958, s. 375. Zob. W. Bauer, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zum Neuen Testament zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, wyd. 5, Berlin-New York 1971, kol. 243; J. H. Moulton, G. Milligan, *The Vocabulary of the Greek New Testament illustrated from the Papyri and other Non-Literary Sources*, London 1914–1929, s. 93.
- 5 *Sentencje ojców. Pirke Awot*, Kraków 2015, VI, 4.

W Pawłowych określeniach możemy dopatrywać się pewnego wpływu literatury greckiej i jej kultury, która z pewnością dla niego nie była obca, biorąc pod uwagę jego urodzenie oraz ogólne wykształcenie, w tym wykształcenie hellenistyczne (zob. Dz 5, 34; 21, 39; 22, 3)⁶. Szybka asymilacja elementów otaczającej go kultury środowiska, w którym żył apostoł, bezsprzecznie świadczy o jego genialności jako człowieka, teologa i obserwatora⁷.

Apostoł był człowiekiem nietuzinkowym. Posiadał bogatą osobowość, na którą wpływ miały aż trzy wzajemnie przenikające się ówczesne światy: świat judaistyczny, świat hellenistyczny oraz świat rzymski (zob. Dz 22, 22–29; 23, 27; 2 Kor 11, 22–23; Flp 3, 4)⁸. Dlatego też nie może dziwić posługiwanie się w jego epistolografii znanymi w starożytności przysłowiami czy też myślami filozoficznymi⁹. Analizowany tekst 1 Tm 6, 10 nie ma w sobie nic specjalnie chrześcijańskiego, jak to zauważył Michael Lattke¹⁰.

Paweł urodził się i wychował w Tarsie w Cylicji (zob. Dz 21, 39; 22, 3), dobrze rozwiniętym mieście jak na owe czasy. Od IV wieku przed Chrystusem wpływ hellenizmu na rodzinne miasto apostoła zdecydowanie przyspieszył, wypierając systematycznie jego dotychczasową orientálną kulturę. „Wschód pomieszał się tutaj z Zachodem, narody orientálne z Grekami”¹¹. W tle na przestrzeni blisko tysiącletnich dziejów tego miasta kształtował się szeroki synkretyzm religijny związany

6 Zob. E. Dąbrowski, *Hellenistyczne wykształcenie Pawła*, [w:] tenże, *Dzieje Pawła z Tarsu*, Warszawa 1953, s. 599–606; W. Prokulski, *Hellenizm św. Pawła*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 6 (1953) nr 1–6, s. 25–50, <https://doi.org/10.21906/rbl.2510>.

7 Zob. C. Spicq, *Saint Paul. Les épîtres pastorales*, t. 1, wyd. 4, Paris 1969, s. 227.

8 Zob. M. Wróbel, *Święty Paweł w kontekście świata żydowskiego, greckiego i rzymskiego*, „Roczniki Biblijne” 2 (2010), s. 153–163.

9 Zob. C. S. Keener, *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, red. nauk. wyd. pol. K. Bardski, W. Chrostowski, przekł. Z. Kościuk, Warszawa 2017, s. 479; E. Dąbrowski, *Dzieje Pawła z Tarsu*, dz. cyt., s. 602: „Styl listów, cytaty greckich pisarzy wskazują na zgoła nieprzeciętną znajomość u św. Pawła języka i literatury greckiej”.

10 M. Lattke, *kάκοϛ*, [w:] *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, hrsg. H. Balz, G. Schneider, t. 2, Stuttgart 1981, kol. 589.

11 E. Dąbrowski, *Dzieje Pawła z Tarsu*, dz. cyt., s. 53. Zob. W. M. Ramsay, *The cities of St. Paul their influence on his life and thought. The cities of eastern Asia Minor*, New York 1907, s. 186–191.

z przeplataniem się bóstw Presji, Syrii, Frygii czy Grecji¹². W takich okolicznościach uniwersytet w Tarsie przeżywał swój największy rozkwit. Strabon, grecki geograf i historyk, pisał, że mieszkańcy Tarsu z ogromnym zapalem poświęcili się nie tylko filozofii, ale także całej edukacji w ogóle do tego stopnia, że prześcignęli w tym Ateny, Aleksandrię oraz jakiegokolwiek inne miejsca, w których odbywały się wykłady filozoficzne¹³. Stoicyzm i platonizm należały do głównych myśli filozoficznych, które na dobre zadomowiły się pośród mieszkańców Tarsu. Do grona znanych filozofów tego miasta należeli Antypater, Archedemos, Nestor, Atenodor Kordylion czy Atenodor Kananites, który był nauczycielem cesarza Oktawiana Augusta. Ich wszystkich wspomina Strabon w swojej *Geografii*¹⁴. Myśl filozoficzna Atenodora Kananitesa jeszcze przez wiele dziesięcioleci po jego śmierci odbijała się głośnym echem w rodzinnym mieście Pawła. Należy zgodzić się z tezą Eugeniusza Dąbrowskiego, że „nie można wykluczyć z góry, jakoby Paweł nie uległ mu w pewnym przynajmniej stopniu”¹⁵.

Biorąc pod uwagę powyższe okoliczności, które na młodym Pawle mogły odcisnąć swoje niezatarte piętno, możemy doszukiwać się w jego tekstach licznych podobieństw do filozofii stoików¹⁶. Wykorzystywał je nie w celu propagowania myśli filozoficznej, ale by kształtować chrześcijański etos w kontekście śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa oraz Jego bliskiej paruzji. Luce T. Johnson uważa, że Paweł używa stoickiego wyrażenia αὐτάρκεια w ramach jego „teologii stworzenia”¹⁷. Ludzka natura jest darem od Boga. Od Niego otrzymaliśmy wszystko co

12 W. M. Ramsay, *The cities of St. Paul their influence on his life and thought. The cities of eastern Asia Minor*, dz. cyt., s. 137–156.

13 Por. *The Geography of Strabo*, t. 6, translation by H. L. Jones, Cambridge 1929, XIV.5, 13 (Loeb Classical Library, 223): „The people at Tarsus have devoted themselves so eagerly, not only to philosophy, but also to the whole round of education in general, that they have surpassed Athens, Alexandria, or any other place that can be named where there have been schools and lectures of philosophers”.

14 Zob. *The Geography of Strabo*, dz. cyt., t. 6, XIV.5, 14; A. Preus, *Historical dictionary of ancient Greek philosophy*, wyd. 2, Lanham 2015, s. 52, 59, 76.

15 E. Dąbrowski, *Dzieje Pawła z Tarsu*, dz. cyt., s. 56.

16 Zob. T. Engberg-Pedersen, *Paul and the Stoics*, Edinburgh 2000.

17 L. T. Johnson, *The first and second letters to Timothy. A new translation with introduction and commentary*, Yale 2001, s. 304 (The Anchor Bible, 35a).

jest nam potrzebne do życia (zob. 2 P 1, 3). Z tej właśnie perspektywy winniśmy patrzeć na przedmiotowy tekst: „Korzeniem bowiem wszelkiego zła jest miłość¹⁸ pieniędzy” (1 Tm 6,10a; tł. własne).

2. Aspekt semantyczny

Z punktu widzenia semantyki określenie φιλαργυρία składa się z rdzenia φιλ- i rzeczownika αργυρία (φιλ-αργυρία). Człon φιλ- od czasownika φιλέω oznacza „kochać, apróbować, lubić, traktować z czułością bądź uprzejmie, okazywać przejawy miłości”¹⁹, a nawet „uznawać, pociągając za sobą” o rzeczach będących podmiotem upodobania²⁰. Αργυρία zaś

18 Biblia Tysiąclecia w tym miejscu ma „chciwość pieniędzy”. Bardziej zasadne wydaje się tłumaczenie φιλαργυρία poprzez „miłość pieniędzy” lub „umiłowanie pieniędzy”, a nawet „(u)kochanie pieniędzy”. W kontekście analizowanego tekstu (a także 1 Tm 6, 6–10. 17–19) warto zauważyć radykalne określenie chciwości mianem bałwochwalstwa, które samo w sobie jest jednym z największych grzechów człowieka. W swoich dwóch głównych tekstach Kol 3, 5: „Umartwiajcie tedy to, co w waszych członkach jest ziemskiego: wszeteczność, nieczystość, namiętność, złą poządliwość i chciwość, która jest bałwochwalstwem [τὴν πλεονεξίαν ἣτις ἐστὶν εἰδωλολατρία]” oraz Ef 5, 5: „Gdyż to wieście na pewno, iż żaden rozpustnik albo nieczysty, lub chciwiec, to znaczy bałwochwalca [ἢ πλεονέκτης ὃ ἐστὶν εἰδωλόλατρός], nie ma udziału w Królestwie Chrystusowym i Bożym” apostoł jednoznacznie podkreśla negatywną stronę ludzkiej chciwości, która prowadzi w konsekwencji do utraty samego Boga. Brian S. Rosner w swojej egzegetycznej monografii poświęconej chciwości w kontekście bałwochwalstwa: *Greed as Idolatry: The Origin of a Pauline Metaphor* (Grand Rapids 2007) zwrócił uwagę, że chciwość jako złe pożądanie powiązana jest zarówno z bogactwem jak i z apostazją – odejściem od Boga (tamże, s. 99–100). Ludzka chciwość przejawia się w umiłowaniu pieniędzy i posłuszeństwie bogactwu niż Bogu (tamże, s. 129). Skoro bałwochwalstwo obejmuje „pojęcie wyłączności” (tamże, s. 148), chciwość rywalizuje o ludzkie serce podobnie jak Bóg (tamże, s. 174). Pawłowe rozumienie chciwości we współczesnym społeczeństwie możemy określić jako „quasi-religię” (tamże, s. 168). Dlatego też jego nauka o φιλαργυρία, jak i πλεονεξία (πλεονέκτης) jest ostrzeżeniem, że „wielu ludzi [dzisiaj] może w sposób dorozumiany kochać, ufać i służyć swoim pieniądzom i mieniu w sposób, który tradycyjna religia zarezerwowała dla Boga” (tamże, s. 171).

19 J. Strong, *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, dz. cyt., G5368; zob. W. Bauer, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zum Neuen Testament zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, dz. cyt., kol. 1699.

20 *Słownik grecko-polski*, dz. cyt., t. 4, s. 518.

pochodzi od czasownika ἀργυρεύω – „wydobywać srebro”²¹ lub też od rzeczownika ἀργύριον – „srebro”, „pieniądze”, „srebrna moneta”²². Określenie φιλαργυρία dosłownie możemy przetłumaczyć jako „kochający (miłujący) srebro”. Skoro srebro rozumiane było wówczas jako pieniądze – jednostka monetarna, to rzeczownik φιλαργυρία możemy przetłumaczyć jako „miłość do pieniędzy” czy też „umiłowanie pieniędzy”²³.

W ówczesnej kulturze grecko-rzymskiej „etyka była główną troską wiodących hellenistycznych filozofii. Ich celem było uczenie ludzi, jak żyć. Nauczanie moralne było dość szczegółowe na temat tego, co jest dobre, a co złe, i jakie były obowiązki w różnych relacjach społecznych”²⁴. Stąd nauczanie Pawła i jego misja dotyczy ważnych moralnych cech, jakimi winni odznaczać się chrześcijanie. Apostoł artykułuje wprost, co powinno być absolutnie dla nich priorytetowe: z pewnością ani pieniądze, ani bogactwo, ale wiara i zaufanie Bogu (zob. Flp 4, 6; Hbr 4, 14–16), tym bardziej że ówczesne chrześcijaństwo musiało się zmagać z moralną korupcją związaną głównie z klientelizmem, amoralnością ściśle związaną z kultami bożków oraz hedonistycznym nastawieniem do życia²⁵.

Paweł w swoim nauczaniu nie popiera myśli filozofii cynicko-stoickiej, a jedynie ją wykorzystuje, zmieniając akcent znaczeniowy, jak zauważył to Gordon Donald Fee. Dla apostoła prawdziwą αὐτάρκεια nie jest zdolność polegania na własnych wewnętrznych zasobach, jak

21 *Słownik grecko-polski*, dz. cyt., t. 1, s. 321.

22 *Słownik grecko-polski*, dz. cyt., t. 1, s. 321. Srebro w znaczeniu „pieniądze” zob. Mt 25, 18. 27; 28, 12. 15; Mk 14, 11; Łk 9, 3; 19, 15. 23; 22, 5; Dz 8, 20.

23 *Słownik grecko-polski*, dz. cyt., t. 4, s. 516; zob. L. Ryken, J. C. Wilhoit, T. Longmann III, *Słownik symboliki biblijnej. Obrazy, symbole, motywy, metafory, figury stylistyczne i ganki literackie w Piśmie Świętym*, przekł. W. Kościuk, wyd. 3, Warszawa 2017, s. 938–940. W polskich przekładach tekstu greckiego Nowego Testamentu interesujące nas słowa ἀργυρία lub ἀργύριον tłumaczone są w zależności od kontekstu raz jako „srebrniki” (np. Mt 26, 15; 27, 3. 5. 6. 9), innym razem jako „pieniądze” (np. Mt 25, 18. 27; 28, 12. 15; Mk 14, 11; Łk 9, 3; 19, 15. 23; 22, 5; Dz 7, 16; 8, 20), a także jako „srebro” (np. Dz 3, 6; 19, 19; 20, 33; 1 P 1, 18).

24 E. Ferguson, *Backgrounds of early Christianity*, wyd. 2, Grand Rapids 1993, s. 301.

25 Por. tamże, s. 63–64, 75–76.

głosili stoicy, ale to sam Chrystus jest wszystkim, co człowiekowi powinno wystarczyć²⁶.

Apostoł, obserwując codzienne życie, dostrzegał pojawiające się problemy na różnych polach w wielu wspólnotach chrześcijańskich, zarówno na polu doktrynalnym, jak i moralnym. Jako odpowiedzialny przed Bogiem głosiciel Ewangelii (zob. 1 Kor 4, 17; Flp 2, 22; Flm 1, 10) musiał na nie reagować, kreując właściwą postawę moralną pośród chrześcijańskich gmin pierwotnego Kościoła²⁷. Jego wskazania nie są niczym nowym. Katalogi wad i cnót, które spotykamy w jego listach (zob. 1 Kor 6, 9–10; Ga 5, 19–22), nie mają tylko chrześcijańskiego charakteru. Znane były także hellenistycznej filozofii moralnej, którą przyjęła judaistyczna diaspora, w której Paweł się wychowywał. Potwierdza to jedynie znajomość przez niego ówczesnego świata grecko-rzymskiego, w którym szeroko rozumiane bałwochwalstwo oraz amoralność – szczególnie w zakresie rozwiązłości seksualnej – stało w wyraźnej sprzeczności z Bożą wizją ludzkiej moralności. Temu wszystkiemu Paweł przeciwstawia Ewangelię jako znak nowego porządku i kultury Królestwa Bożego. Staje się strażnikiem prawdziwej Bożej nauki w oparciu o udzielony mu bezpośrednio przez Boga i Jezusa Chrystusa mandat apostołski (zob. Dz 9, 1–9; 22, 6–16; 26, 12–18; Ga 1, 1. 11–16).

3. Czym jest „korzeń” (ρίζα)?

Autor Listu rozpoczyna zdanie od rzeczownika ρίζα. W okresie hellenizmu termin ten używany był zarówno dosłownie, jak i metaforycznie, podobnie jak w Nowym Testamencie. Oznaczał on po prostu „korzeń”,

26 Por. G. D. Fee, *1 and 2 Timothy, Titus*, Peabody 1988, s. 143 (New International Biblical Commentary. New Testament, 13): „there he «turned the tables» on the Stoics by declaring that genuine autarkeia is not self-sufficiency but Christ-sufficiency”; W. Barclay, *The letters to the Philippians, Colossians, and Thessalonians*, wyd. 3, Loiusville 2003, s. 100 (The New Daily Study Bible): „The Stoics were *self-sufficient*; but Paul was *God-sufficient*”.

27 Por. H.-D. Wendland, *Ethik des Neuen Testaments. Eine Einführung*, Göttingen 1970, s. 64–69.

ale również to, co wyrasta z korzenia – pęd, odrośl²⁸. W znaczeniu przenośnym jest to także pewna podstawa, fundament, początek czy źródło²⁹.

Słowo to występuje w Nowym Testamencie 17 razy, w tym 7 razy w *Corpus Paulinum*, głównie w znaczeniu metaforycznym (zob. Rz 11, 16. 17. 18 [2 razy]; 15, 12; 1 Tm 6, 10; Hbr 12, 15)³⁰. W sześciu na siedem miejsc tekstów rzeczownik ρίζα występuje z rodzajnikiem określonym ἡ. Tylko w interesującym nas tekście 1 Tm 6, 10a brak jest rodzajnika określonego. Czy jest to przypadek, czy też zamierzony cel autora Listu? Omówimy to szczegółowo w dalszej części artykułu.

W symbolice biblijnej „korzeń oznacza zawsze początek i niewidzialne źródło tego, co istnieje”³¹. To korzeń umacnia roślinę w podłożu i to on, dostarczając roślinie wodę i sole mineralne, jest źródłem jej życia. To korzeń stanowi o stabilności, pożywieniu i sile rośliny. Jej wzrost zależy od systemu korzennego bez względu na jej wielkość. Korzeń może być dobry, dawać życie, stać się nowym początkiem (zob. Oz 14, 6–7; Mdr 15, 3; Syr 1, 18).

Korzeń może być także zły, czego przykładem jest bałwochwalstwo i grzech, którym uległ Boży lud. W Pwt 29, 17 czytamy: „Niech nie będzie między wami żadnego mężczyzny ani kobiety, ani rodu, ani pokolenia, którego by serce się odwróciło od Pana, Boga waszego, idąc służyć bogom tych narodów. Niech nie będzie między wami korzenia (ρίζα) wydającego truciznę lub piołun”. Autor Listu do Hebrajczyków zaś napisał: „Bacście, aby nikt nie pozbawił się łaski Bożej, aby jakiś **korzeń gorzki** (τις ρίζα πικρία), który wyrasta do góry, nie spowodował zamieszania, a przez to nie skalali się inni” (Hbr 12, 15). W przenośni użyty tutaj przez autora rzeczownik πικρία oznacza nie tylko gorycz, czy też

28 Por. J. Strong, *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, dz. cyt., G4491; W. Bauer, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zum Neuen Testament zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, dz. cyt., kol. 1458–1459.

29 Por. *Słownik grecko-polski*, dz. cyt., t. 4, s. 16. „Korzeń” tutaj to nawet „korzeń» oka, czyli nerw”.

30 Pozostałe miejsca to: Mt 3, 10; 13, 6. 21; Mk 4, 6. 17; 11, 20; Łk 3, 9; 8, 13; Ap 5, 5; 22, 16.

31 M. Lurker, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tł. K. Romaniuk, Poznań 1989, s. 93; zob. L. Ryken, J. C. Wilhoit, T. Longmann III, *Słownik symboliki biblijnej...*, dz. cyt., s. 313–314.

gorzką nienawiść, ale również „skrajną niegodziwość”³². Gorzki korzeń, gdy wyrośnie, może spowodować niepowetowane szkody i ostatecznie także zatrucie całej rośliny³³. Często w Biblii korzeń jest synonimem odstępstwa od wiary.

W Nowym Testamencie z terminem *ρίζα* spotykamy się w wielu miejscach: w przypowieści o siewcy (Mt 13, 1–7; Mk 4, 1–9; Łk 8, 4–8), o uschniętym drzewie (Mt 3, 10; Mk 11, 20), o Izraelu (Rz 11, 16–18), o Jezusie (Rz 15, 12), o pieniądzach i złu (1 Tm 6, 10). W przypowieści o siewcy korzeń potrzebuje dobrej ziemi do wzrostu nasion, w przeciwnym razie obumiera (zob. Mt 13, 18–23). Jezus zwraca uwagę na posiadanie „w sobie korzenia” przez ziarno (Mt 13, 20). Następstwem posiadania dobrego korzenia jest wydawanie owocu. Jego brak spowodowany jest licznymi troskami doczesnymi i „ułudą bogactwa” (Mt 13, 22), co jest synonimem złego korzenia.

Wewnętrzne nastawienie człowieka w jego sercu decyduje zatem o jakości posiadanego przezeń korzenia. W tym kontekście pieniądze mogą – ale nie muszą – stać się źródłem zła, ponieważ korzeń będzie zły. Paweł nie neguje posiadania dóbr materialnych ani bogactwa samego w sobie. Zwraca uwagę jedynie na to, co winno być najważniejsze dla chrześcijan: „szukanie tego, co w górze” a nie tego, „co na ziemi” (Kol 3, 1–2), ponieważ nasze prawdziwe „życie jest ukryte z Chrystusem w Bogu” (Kol 3, 3).

Apostoł wykorzystuje nie tylko rzeczownik „korzeń” (zob. Rz 11, 16. 17. 18 [2 razy]; 15, 12; 1 Tm 6, 10; Hbr 12, 15), ale również jego formę czasownikową (zob. Ef 3, 17; Kol 2, 7). Do kościoła w Kolosach napisał: „Jak więc przejęliście naukę o Chrystusie Jezusie jako Panu, tak dalej w Nim postępujcie: zapuśćcie [w Nim] korzenie (*ἐρριζωμένοι*) i na Nim dalej się budujcie, i umacniajcie się w wierze, jak was nauczono, pełni wdzięczności” (Kol 2, 6–7). Podobnie do kościoła w Efezie: „Niech Chrystus zamieszka przez wiarę w waszych sercach; abyście w miłości zakorzenieni (*ἐρριζωμένοι*) i ugruntowani...” (Ef 3, 17).

32 J. Strong, *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, dz. cyt., G4088.

33 A. Palzkill, *ρίζα*, [w:] *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, hrsg. H. Balz, G. Schneider, t. 3, Stuttgart 1983, kol. 510.

Autor w obu tekstach używa czasownika ριζόω. Oznacza on: sprawić, że coś się ukorzeni, wzmocni korzeniami, utrwali, że ktoś bądź coś będzie gruntownie zakorzenione³⁴. Przyjęcie nauki o Jezusie Chrystusie już się dokonało i dlatego winno być kontynuowane poprzez mocne zakorzenianie się w Nim. Apostoł wyraźnie kładzie nacisk na Chrystusa jako na prawdziwy, trwałe i niezniszczalny fundament życia chrześcijan.

W kontekście naszych rozważań możemy wnioskować, że brak zakorzenienia w Bogu, brak Bożego moralnego fundamentu w życiu chrześcijanina, którym jest Chrystus, może sprawić, że nasz „wewnętrzny korzeń” związany z chęcią bogacenia się (zob. 1 Tm 6,9) stanie się źródłem żądz, pewnej niegodziwości i zła, które ostatecznie zatruje cały organizm doprowadzając do całkowitej „wiecznej zagłady” (2 Tes 1, 9). Przyszłość człowieka zależy od rodzaju i jakości korzenia, który w sobie posiada. To właśnie owa jakość zadecyduje o jego życiu albo śmierci wiecznej (zob. Dz 8, 20).

4. Czym jest „wszelkie zło” (πάντων τῶν κακῶν)?

Kluczowe pytanie brzmi, co należy rozumieć pod pojęciem „wszelkie zło” i jak szeroko powinniśmy interpretować użyte w tym miejscu określenie.

Autor Listu używa tutaj dwóch przymiotników: πᾶς oraz κακός. Pierwszy z nich możemy rozpatrywać indywidualnie (każdy, wszelki, cały, wszystko) lub zbiorowo (niektóre spośród wszystkich typów)³⁵. Drugi przymiotnik κακός mówi nam o złej naturze (nie taki, jaki powinien być) lub o sposobie myślenia, działania (zły, niegodziwy)³⁶. Przymiotnik ten odnajdujemy w napisach na gnostyckich amuletach

34 Por. J. Strong, *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, dz. cyt., G4492; *Słownik grecko-polski*, dz. cyt., t. 4, s. 17.

35 Por. J. Strong, *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, dz. cyt., G3956; *Słownik grecko-polski*, dz. cyt., t. 4, s. 452–453.

36 Por. J. Strong, *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, dz. cyt., G2556; *Słownik grecko-polski*, pod red. Z. Abramowiczówny, t. 3, Warszawa 1962, s. 543–544.

z VI wieku po Chrystusie, które mają uwalniać dom od każdego złego gada i rzeczy³⁷.

Przymiotnik κακός możemy rozpatrywać w relacji do rzeczownika τὰ κακία. W Listach Pawła spotykamy go 6 razy na 11 miejsc w Nowym Testamencie (zob. Rz 1, 29; 1 Kor 5, 8; 14, 20; Ef 4, 31; Kol 3, 8; Tt 3, 3). Rzeczownik τὰ κακία oznacza faktyczny efekt oddziaływania właściwości, które posiada przymiotnik κακός³⁸, w znaczeniu: złość, zła wola, niegodziwość, nieprawość, moralne zło czy występki³⁹. „Κακία jako siła wyniszczająca społeczność jest rzeczywistością tego świata (kosmosu), który Paweł postrzega jako przekleństwo kary następujące po pra-grzechu, jakim jest bezbożność”⁴⁰. Τὰ κακία nie jest tylko jakąś wadą, ale wskazuje nade wszystko na złą naturę, która dąży do wyrządzenia krzywdy innym (zob. Rz 1, 29; Ef 4, 31; Tt 3, 3).

Autor Listu nie mówi nam wprost, co jest „wszelkim złem”, ale wskazuje na związek z φιλαργυρία. To ona może być źródłem zła. Czy miłość (do) pieniędzy jest korzeniem wszelkiego zła? A może to pieniądze same w sobie są złe?

Odpowiedzi na te pytania nie są jednoznaczne. Autor Listu nie odpowiada wprost, czy przez πάντων τῶν κακῶν należy rozumieć, że rzeczywiście miłość do pieniędzy (chciwość) jest korzeniem wszelkiego zła, czy też należy rozumieć, że miłość do pieniędzy (chciwość) może prowadzić do wielu innych złych uczynków. Będzie to przedmiotem dalszej analizy.

37 J. H. Moulton, G. Milligan, *The Vocabulary of the Greek New Testament illustrated from the Papyri and other Non-Literary Sources*, dz. cyt., s. 317.

38 W. Grundmann, κακία, [w:] *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, begründet von G. Kittel in Verbindung mit zahlreichen Fachgenossen hrsg. von G. Friedrich, t. 3, Stuttgart 1938, s. 483.

39 J. Strong, *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, dz. cyt., G2549; zob. J. H. Moulton, G. Milligan, *The Vocabulary of the Greek New Testament illustrated from the Papyri and other Non-Literary Sources*, dz. cyt., s. 316; *Słownik grecko-polski*, pod red. Z. Abramowiczówny, t. 2, Warszawa 1960, s. 540.

40 W. Grundmann, κακία..., art. cyt., s. 484–485.

5. Czym jest „miłość pieniędzy” (φιλαργυρία)?

Być może użyty w 1 Tm 6, 10a przez autora Listu rzeczownik φιλαργυρία (*hapax legomenon* w całej Biblii), został utworzony dla doraźnej potrzeby podkreślenia pewnego znaczenia jego wypowiedzi. Dlatego też kluczowe pytanie brzmi, jak należy rozumieć rzeczownik φιλαργυρία? Odpowiadając na to pytanie winniśmy uwzględnić kontekst wcześniejszych analiz określić ρίζα oraz πάντων τῶν κακῶν.

Cały tekst 1 Tm 6, 10 nawiązuje do wiersza poprzedniego, na co wskazuje spójnik γάρ. Oba zaś wiersze tworzą chiastyczną strukturę wypowiedzi według wzoru A • B • C • B' • A'⁴¹. W wyniku połączenia obu wierszy otrzymujemy „formalną sentencję”⁴², która jest przedmiotem naszej analizy: ρίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία.

Wulgata tłumaczy analizowany tekst następująco: „radix enim omnium malorum est cupiditas”⁴³. Greckie φιλαργυρία tłumacz oddał przez łacińskie *cupiditas*⁴⁴. Słowo to wprost oznacza „pragnienie”, „żądze”,

41 Kompozycję struktury wierszy 1 Tm 6, 9–10 według schematu A • B • B' • A' przedstawił wyczerpująco S. Hałas, *Chciwość pieniędzy korzeniem wszelkiego zła według 1 Tm 6, 9–10*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 40 (1987) nr 4, s. 297–299, zaś według schematu A • B • C • B' • A' – G. Keller, *Infusing Values Triangularly: An Exegetical Analysis of I Timothy 6:5b–11*, Biblical Perspectives Conference Proceedings 2007, s. 6–7, https://www.regent.edu/acad/global/publications/bpc_proceedings/2007/keller.pdf (15.01.2020). Wydaje się, że ten układ bardziej oddaje istotę Pawłowego przekazu. W artykule ograniczamy się do analizy części C ze schematu A • B • C • B' • A'.

42 L. Oberlinner, *Die Pastoralbriefe*, t. 1: *Kommentar zum ersten Timotheusbrief*, Freiburg–Basel–Wien 1994, s. 283 (Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament, 11.2): „eine formelhafte Sentenz”.

43 *Novum Testamentum Graece et Latine*, Textum Graecum post E. Nestle et E. Nestle communiter ediderunt K. Aland, M. Black, C. M. Martini, B. M. Metzger, A. Wikgren, Textus Latinus Novae Vulgatae Bibliorum Sacrorum Editione debetur utriusque textus apparatus criticum recensuerunt et editionem novis curis elaboraverunt K. Aland et B. Aland una cum Instituto studiorum textus Novi Testamenti Monasteriensi (Westphalia), Stuttgart 1984, ad locum.

44 Max Zerwick tłumaczy greckie φιλαργυρία na łacińskie „pecuniae (acquirendae, retinendae) amor, avaritia”, co oznacza „miłość do pieniędzy w celu ich pozyskiwania i zatrzymania, chciwość” – zob. M. Zerwick, *Analysis Philologica Novi Testamenti Graeci*, wyd. 4, Romae 1984, s. 477 (Scripta Pontificii Instituti Biblici, 107).

„chęć”, „pożądanie”. W szerszym kontekście oznacza także „chęć kupna majątku”, „chęć używania rozkoszy”, „żądze miłości”, „ambicję”⁴⁵.

W Nowym Testamencie obok φιλαργυρία mamy jeszcze inne pochodne słowa: φιλάργυροι (liczba mnoga) czy φιλάργυρος (liczba pojedyncza). Za pomocą φιλάργυροι Ewangelista Łukasz opisał faryzeuszy, którzy byli „chciwi na grosz” (dosł. „miłujący pieniądze”) (Łk 16, 14). Φιλάργυρος zaś oznacza kogoś miłującego pieniądze, przywiązanego do pieniędzy, kogoś chciwego⁴⁶. Przez φιλάργυρος w 2 Tm 3, 2 autor Listu opisuje postawy ludzi w czasach ostatecznych, podkreślając, że będą oni samolubni, chciwi (dosł. „miłujący pieniądze”)⁴⁷, wyniośli, pyszni, bluźniący, nieposłuszni rodzicom, niewdzięczni, niegodziwi.

Analizując rzeczownik φιλαργυρία, być może winniśmy spojrzeć na niego także poprzez jego związek z rzeczownikiem πλεονεξία. Oba określenia posiadają podobny zakres semantyczny. Πλεονεξία należy do tej samej grupy wyrażzeń podobnie jak czasownik πλεονεκτέω czy rzeczownik πλεονέκτης⁴⁸. Oznacza on chciwe pragnienie posiadania więcej, pożądliwość i skąpstwo, nienasyconność, zachłanność, chciwość, a nawet uzależnienie od zysku⁴⁹. W swoich licznych tekstach apostoł

45 Słownik łacińsko-polski według słownika Hermana Mengego i Henryka Kopii, oprac. K. Kumaniecki, Warszawa 1986, s. 136.

46 Por. J. Strong, *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, dz. cyt., G5366; *Słownik grecko-polski*, dz. cyt., t. 4, s. 516. W Hbr 15, 3 spotykamy termin utworzony z alfa privativum: ἀφιλάργυρος; „niemiłujący pieniądze, niechciwy” (J. Strong, *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, dz. cyt., G866), „nie przywiązany do pieniędzy, niezachłanny” (R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu. Wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych*, Warszawa 1994, P860).

47 Przeciwnieństwem człowieka „chciwego” jest „niechciwy na grosz” (ἀφιλάργυρος) (por. 1 Tm 3, 3).

48 Por. J. Strong, *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, dz. cyt., G4122, G4123.

49 Por. J. Strong, *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, dz. cyt., G4124; R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, dz. cyt., P3999; *Słownik grecko-polski*, dz. cyt., t. 3, s. 552; W. Bauer, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zum Neuen Testament zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, dz. cyt., kol. 1324. Rzeczownik ten spotykamy 10 razy w Nowym Testamencie (w tym 6 razy w Corpus Paulinum; zob. Mt 7, 22; Łk 12, 15;

przestrzega wszystkich chrześcijan przed szeroko rozumianą chciwością (por. 1 Kor 5, 10–11; 6, 10; 2 Kor 9, 5; Ef 5, 3; Kol 3, 5; 1 Tes 2, 5).

Dlaczego zatem autor Listu posłużył się tak wyjątkowym słowem, którego nie spotkamy w żadnym innym miejscu Biblii, skoro mógł wykorzystać tak wiele innych określeń (φιλάργυρος, ἀφιλάργυρος, αἰσχροκερδής, πλεονεξία)? Jak winniśmy zatem interpretować φιλαργυρία? Czy tłumaczenie greckiego tekstu stwierdzające wprost, że „korzeniem wszelkiego zła jest miłość pieniędzy” jest poprawne?

Daniel B. Wallace w swojej pracy: *Greek grammar beyond the basics. An exegetical syntax of the New Testament*⁵⁰ wskazuje na kilka możliwości tłumaczenia 1 Tm 6, 10a:

- „miłość pieniędzy jest korzeniem (a root) wszelkiego zła”;
- „miłość pieniędzy jest korzeniem (the root) wszelkiego zła”;
- „miłość pieniędzy motywuje do wszelkiego zła”;
- „miłość pieniędzy jest korzeniem (a root) wszelkiego rodzaju zła”;
- „miłość pieniędzy jest korzeniem (the root) wszelkiego rodzaju zła”;
- „miłość pieniędzy motywuje do wszelkiego rodzaju zła”.

Ze względu na to, że przy greckim słowie ρίζα nie ma rodzajnika określonego ἡ⁵¹, nie możemy jednoznacznie stwierdzić, że miłość do pieniędzy jest korzeniem wszelkiego zła. Brak rodzajnika w tym zdaniu sugeruje raczej, że autor Listu myślał o innych możliwych korzeniach zła. A zatem „korzeń” nie jest tutaj jednoznacznie zdefiniowany. Trudno bowiem sobie wyobrazić, aby autor w tak ważnym temacie nie wyrażał się precyzyjnie. Uczyniłby to tylko wtedy, gdyby użył rodzajnika określonego przy terminie ρίζα. Na dodatek we wszystkich dostępnych rękopisach tego fragmentu nie znajdujemy żadnych różnic, co nie

Rz 1, 29; 2 Kor 9, 5; Ef 4, 19; 5, 3; Kol 3, 5; 1 Tes 2, 5; 2 P 2, 3. 14). R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, dz. cyt., P3999. Zob. *Słownik grecko-polski*, dz. cyt., t. 3, s. 552; W. Bauer, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zum Neuen Testament zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, dz. cyt., kol. 1324.

50 D. B. Wallace, *Greek grammar beyond the basics. An exegetical syntax of the New Testament*, Grand Rapids 1996, s. 265. Autor multiplikuje tłumaczenie 1 Tm 6, 10a poprzez dodanie w języku angielskim rodzajnika określonego (the) lub jego brak (a) do określenia „root” (korzeń).

51 „Korzeń” w języku greckim jest rodzaju żeńskiego.

pozwała tłumaczyć braku rodzajnika jako wyniku pisarskiej pomyłki czy nieświadomego opuszczenia.

Z pewnością o wiele łatwiej byłoby nam zrozumieć analizowaną wypowiedź, gdyby grecki tekst brzmiał następująco: ἡ ρίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία, gdyby autor użył rodzajnika określonego (ἡ), dobitnie ograniczyłyby korzeń wszelkiego zła tylko do miłości pieniędzy. „Logicznie mówiąc, trudno byłoby powiedzieć, że korzeń (riza) jest określony, ponieważ wtedy tekst mógłby brzmieć: (1) jedynym źródłem wszelkiego zła jest miłość do pieniędzy lub że (2) największy korzeń (par excellence) wszelkiego zła to miłość do pieniędzy”⁵². Należy zatem przyjąć, że użyte przez autora Listu w tym zdaniu słowo „korzeń” (ρίζα) ma charakter jakościowy⁵³ i dlatego miłość do pieniędzy jest jednym z wielu korzeni zła.

W oparciu o powyższe analizy można zgodzić się co do radykalizmu tego zdania i jego wymowy, ale trudno jest zaakceptować fakt, że φιλαργυρία jest jedynym korzeniem wszelkiego zła⁵⁴. Zło jako następstwo grzechu człowieka może być motywowane m.in. miłością do pieniędzy. W konsekwencji również chciwość bogactwa (pieniędzy) może prowadzić do wielu rodzajów złych uczynków. Nie oznacza to jednak, że całe zło jest zakorzenione w miłości do pieniędzy lub w ich chciwości. „Nie chodzi więc o zło bogactwa jako takiego, lecz o zło jego pożądania, chciwości, żądzty bogacenia się. Zło tkwi nie w materii, ale w człowieku, w jego postawie wobec dóbr materialnych”⁵⁵.

52 D. B. Wallace, *Greek grammar beyond the basics. An exegetical syntax of the New Testament*, dz. cyt., s. 265.

53 Por. A. Piwowar, *Składnia języka greckiego Nowego Testamentu*, Lublin 2017, § 118: „Brak rodzajnika przed rzeczownikiem może wskazywać na jego jakość, naturę lub istotę”.

54 Tak np. S. Hałas, *Chciwość pieniędzy korzeniem wszelkiego zła według 1 Tm 6, 9–10*, dz. cyt., s. 305; *Listy do Tesaloniczan i pasterskie*, wstęp, przykład z oryginału, komentarz J. Stępień, Poznań–Warszawa 1979, s. 373 (Pismo Święte Nowego Testamentu, 11).

55 S. Hałas, Hałas, *Chciwość pieniędzy korzeniem wszelkiego zła według 1 Tm 6, 9–10*, dz. cyt., s. 299.

Podsumowanie

Φιλαργυρία jako *hapax legomenon* w całej Biblii należy do trudnych określeń w Nowym Testamencie ze względu na swoje niejasne znaczenie. Neologizm ten prawdopodobnie został użyty przez autora Listu świadomie, co miało na celu podkreślenie wagi nauczania w zakresie moralności chrześcijańskiej. Paweł być może implementuje w swoim tekście powszechnie znane przysłowie lub sentencję filozoficzną. Dlatego przy komentowaniu jego tekstu winniśmy zachować równowagę interpretacyjną. Z jednej strony nie możemy postrzegać go jako zwykłego frazesu funkcjonującego w obiegu w ówczesnym świecie, z drugiej zaś winniśmy unikać nadmiernego podkreślania jednego nauczania apostoła, traktując je jako coś wyjątkowego⁵⁶.

Φιλαργυρία oznacza umiłowanie pieniędzy, miłość (do) pieniądza czy też chciwość pieniędzy. Wszystkie te określenia można traktować jako synonimy tej samej postawy człowieka. Analiza gramatyczna całej omawianej frazy nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, że miłość pieniędzy jest jedynym korzeniem wszelkiego zła. Należy zatem przyjąć, że φιλαργυρία jest jednym z wielu innych korzeni zła.

Przesłanie autora Listu jest ważne nie tylko dla Tymoteusza, nie tylko dla całego wczesnochrześcijańskiego Kościoła, ale jest przesłaniem ponadczasowym. Umiłowanie pieniędzy stoi w sprzeczności z zaufaniem Bogu i rodzi dla chcącego się bogacić wiele niebezpieczeństw (zob. 1 Tm 6, 9). Jezusowe słowa: „gdzie jest twój skarb, tam będzie i serce twoje” (Mt 6, 21) nie straciły nic ze swojej aktualności.

Abstrakt

Φιλαργυρία – czy jedyny korzeń wszelkiego zła? Analiza 1 Tm 6, 10a

Autor artykułu przedstawia analizę fragmentu 1 Listu do Tymoteusza 6, 10a i odpowiada na podstawowe pytanie, czy miłość pieniędzy (φιλαργυρία) jest rzeczywiście jedynym korzeniem wszelkiego zła? Autor analizuje relację Pawła Apostoła

⁵⁶ Por. L. T. Johnson, *The first and second letters to Timothy. A new translation with introduction and commentary*, dz. cyt., s. 298.

do filozofii stoików w kontekście określenia αὐτάρκεια. Następnie przedstawia słowo φιλαργυρία od strony semantycznej. Omawia po kolei kluczowe słowa tekstu: „korzeń” (ρίζα), „wszelkie zło” (πάντων τῶν κακῶν) oraz „miłość pieniędzy” (φιλαργυρία). Brak rodzajnika określonego (ἡ) przy słowie „korzeń” (ρίζα) sprawia, że należy traktować je jakościowo. Tym samym ρίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία należy rozumieć następująco: (u)miłowanie pieniędzy nie jest jedynym korzeniem wszelkiego zła, ale jednym z wielu innych.

Słowa kluczowe: φιλαργυρία, ρίζα, πᾶς, κακός, korzeń, zło, pieniądze, bogactwo, List do Tymoteusza, Paweł Apostoł

Abstract

Φιλαργυρία, or One Root of All Evil? An Analysis of 1 Timothy 6: 10a

The author of this article presents an analysis of a fragment of the First Epistle to Timothy and responds to the basic question of if love of money (φιλαργυρία) indeed is the root of all evil. The author analyzes St. Paul's relationship to the philosophy of the stoics in the context of the term αὐτάρκεια. Next, he presents the word φιλαργυρία from a semantic perspective. He in turn discusses the key words “root” (ρίζα), “all evil” (πάντων τῶν κακῶν), and “love of money” (φιλαργυρία). The lack of the definite article (ἡ) by the word “root” (ρίζα) necessitates that it be treated in a qualitative way. Thus, ρίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία should be understood as follows: love of money is not the only root of evil, but one of many among others.

Keywords: φιλαργυρία, ρίζα, πᾶς, κακός, root, evil, money, wealth, Epistle to Timothy, St. Paul the Apostle

References

- Abramowiczówna, Z. (Ed.). (1958). *Słownik grecko-polski: Vol. 1: A–Δ*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Abramowiczówna, Z. (Ed.). (1960). *Słownik grecko-polski: Vol. 2: E–K*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Abramowiczówna, Z. (Ed.). (1963). *Słownik grecko-polski: Vol. 3: A–II*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Abramowiczówna, Z. (Ed.). (1966). *Słownik grecko-polski: Vol. 4: P–Ω*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Balz, H., & Schneider, G. (Eds.). (1981). *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament* (Vol. 2). Kohlhammer.
- Balz, H., & Schneider, G. (Eds.). (1983). *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament* (Vol. 3). Kohlhammer.
- Barclay, W. (2003). *The letters to the Philippians, Colossians, and Thessalonians* (3rd ed.). Westminster John Knox Press.
- Bauer, W. (1971). *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur* (5th ed.). Walter de Gruyter.
- Brenk, F. E. (1990). Old Wineskins Recycled: Autarkeia in 1 Timothy 6:5–10. *Filologia Neotestamentaria*, 3, 39–51.
- Dąbrowski, E. (1953). *Dzieje Pawła z Tarsu* (2nd ed.). Pax.
- Engberg-Pedersen, T. (2000). *Paul and the Stoics*. T & T Clark.
- Fee, G. D. (1988). *1 and 2 Timothy, Titus*. Hendrickson Publishers.
- Ferguson, E. (1993). *Backgrounds of early Christianity* (2nd ed.). W. B. Eerdmans.
- Grimm, C. L. W. (1887). *A Greek-English lexicon of the New Testament being Grimm's Wilke's Clavis Novi Testamenti*. Harper.
- Hałas, S. (1987). Chciwość pieniędzy korzeniem wszelkiego zła według 1 Tm 6, 9–10. *Ruch Biblijny i Liturgiczny*, 40(4), 297–305. <https://doi.org/10.21906/rbl.2076>
- Hareźga, S. (Ed.). (2018). *Pierwszy i drugi list do Tymoteusza. List do Tytusa*. Święty Paweł.
- Jasiński, A. S., Mędała, S., Rafiński, G., & Rakocy, W. (Eds.). (1997). *Dzieje Apostolskie. Listy św. Pawła*. Akademia Teologii Katolickiej.
- Johnson, L. T. (Ed.). (2001). *The first and second letters to Timothy: A new translation with introduction and commentary*. Doubleday.
- Keener, C. S. (2017). *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu* (K. Bardski & W. Chrostowski, Eds.; A. Kościuk, Trans.; 4th ed.). Oficyna Wydawnicza Vocatio.
- Keller, G. (2007). *Infusing Values Triangularly: An Exegetical Analysis of I Timothy 6:5b–1. 1–21*.
- Kittel, G., & Friedrich, G. (Eds.). (1938). *Theologisches Worterbuch zum Neuen Testament* (Vol. 3). Kohlhammer.
- Ksenofont. (1967). *Pisma sokratyczne* (L. Joachimowicz, Trans.). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kumaniecki, K. F. (Ed.). (1986). *Słownik łacińsko-polski według słownika Hermana Mengego i Henryka Kopii* (16th ed.). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lurker, M. (1989). *Słownik obrazów i symboli biblijnych* (K. Romaniuk, Trans.). Pallotinum.
- Moulton, J. H., & Milligan, G. (1914). *The vocabulary of the Greek Testament illustrated from the papyri and other non-literary sources*. Hodder and Stoughton.
- Novum Testamentum Graece et Latine. Textum Graecum post Eberhard Nestle et Erwin Nestle communiter ediderunt Kurt Aland, Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, Allen Wikgren, Textus Latinus Novae Vulgatae Bibliorum Sacrorum Editione debetur*

- utriusque textus apparatus criticum recensuerunt et editionem novis curis elabaverunt Kurt Aland et Barbara Aland una cum Instituto studiorum textus Novi Testamenti Monasteriensi (Westphalia).* (1984). Deutsche Bibelgesellschaft.
- Oberlinner, L. (1994). *Die Pastoralbriefe. Erste Folge: Kommentar zum ersten Timotheusbrief.* Herder.
- Pirke awot. Sentencje ojców* (S. Pecaric & E. Gordon, Trans.). (2005). Fundacja Ronaldalda S. Laudera.
- Piwowar, A. (2017). *Składnia języka greckiego Nowego Testamentu* (2nd ed.). Wydawnictwo KUL.
- Popowski, R. (1994). *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu. Wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych.* Oficyna Wydawnicza Vocatio.
- Preus, A. (2015). *Historical dictionary of ancient Greek philosophy* (2nd ed.). Rowman & Littlefield.
- Prokulski, W. (1953). Hellenizm św. Pawła. *Ruch Biblijny i Liturgiczny*, 6(1–6), 25–50. <https://doi.org/10.21906/rbl.2510>
- Ramsay, W. M. (1908). *The cities of St. Paul their influence on his life and thought. The cities of eastern Asia Minor.* A. C. Armstrong.
- Rosner, B. S. (2007). *Greed as idolatry. The origin and meaning of a Pauline metaphor.* William B. Eerdmans.
- Ryken, L., Wilhoit, J., & Longman, T. (2017). *Słownik symboliki biblijnej. Obrazy, symbole, motywy, metafory, figury stylistyczne i gatunki literackie w Piśmie Świętym* (Z. Kościuk, Trans.; 3rd ed.). Oficyna Wydawnicza Vocatio.
- Spicq, C. (1969). *Saint Paul. Les épîtres pastorales* (4th ed., Vol. 1). Gabalda.
- Strong, J. (2015). *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego* (A. Czwojdrak, Trans.). Oficyna Wydawnicza Vocatio.
- The geography of Strabo* (H. L. Jones, Trans.; Vol. 6). (1929). Harvard University Press.
- Wallace, D. B. (1996). *Greek grammar beyond the basics. An exegetical syntax of the New Testament.* Zondervan.
- Wendland, H.-D. (1970). *Ethik des Neuen Testaments. Eine Einführung.* Vandenhoeck & Ruprecht.
- Wróbel, M. S. (2010). Święty Paweł w kontekście świata żydowskiego, greckiego i rzymskiego. *The Biblical Annals*, 2, 153–163.
- Zerwick, M. (1984). *Analysis philologica Novi Testamenti Graeci.* Sumptibus Pontificii Instituti Biblici.